

กายวิภาคของเต้านม และ กลไกการสร้างและหลั่งน้ำนม

Anatomy and Physiological Basis of Breastfeeding

พญ.ยุพยง แห่งเชาวนิช

วัตถุประสงค์

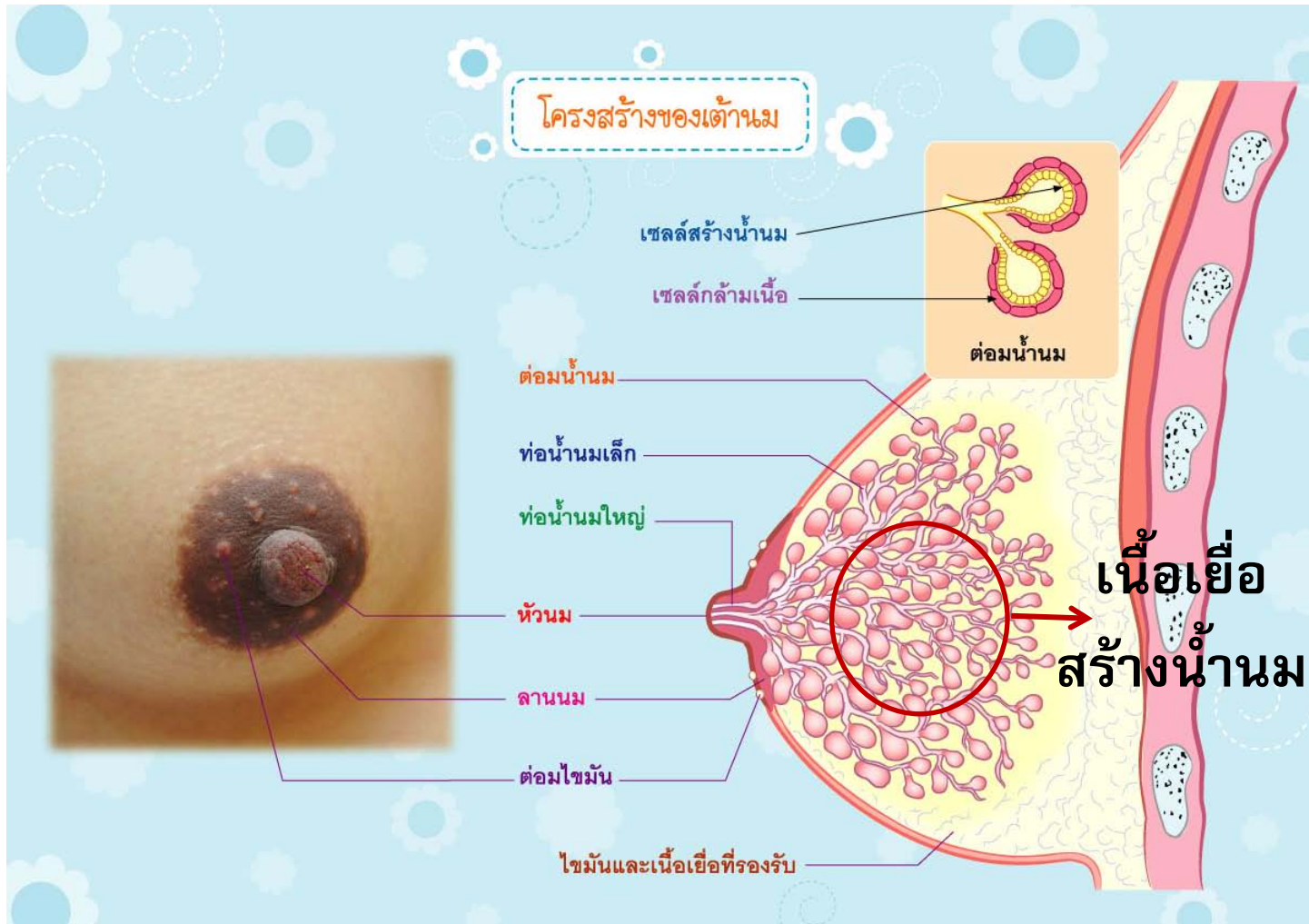
1. อธิบายการเปลี่ยนแปลงกายวิภาคของเต้านม
ขณะตั้งครรภ์และให้นมบุตร
2. อธิบายกลไกการสร้างและหลั่งน้ำนม
3. อธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างและหลั่งน้ำนม

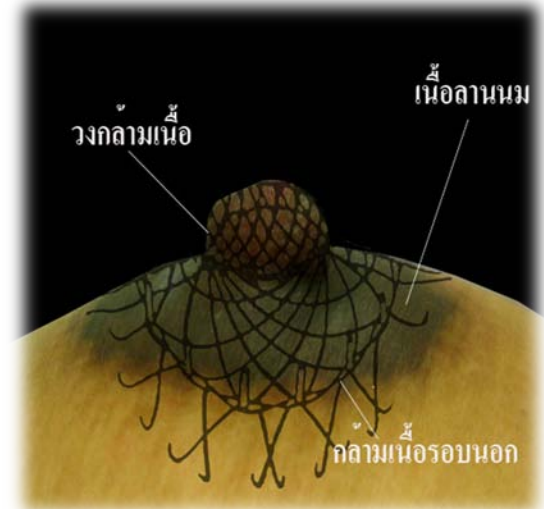
โครงสร้างของเต้านม

โครงสร้างของเต้านม

หัวนม (nipple)

- ยาวประมาณ 0.5-1.0 ซม.
- มีรูเปิดตรงส่วนปลาย 5-9 รู
- มีปลายประสาทสัมผัส และเส้นเลือดจำนวนมาก
- มีกล้ามเนื้อเรียบเรียงตามแนวยาว และรัศมี

ลานนม (Areolar)

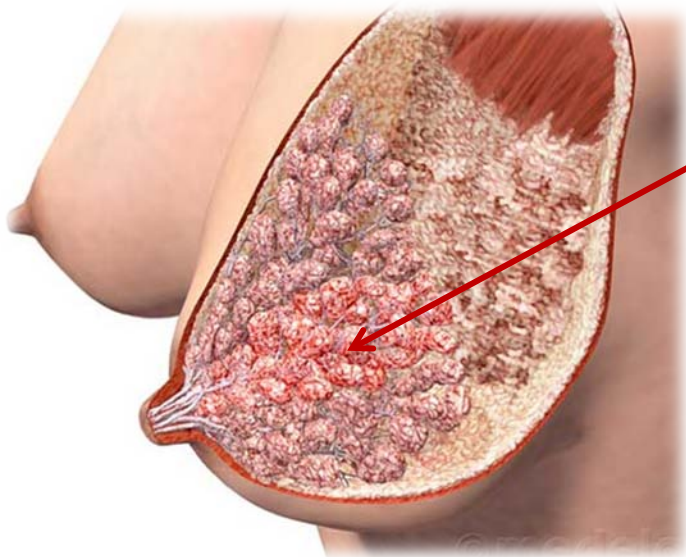

Montgomery's tubercle

มีรูเปิดของต่อมไขมันและท่อนม
ผลิตไขมันที่มีสารต้านการติดเชื้อ
และหล่อลื่นผิวหนังบริเวณลาน
นมไม่ให้แห้งและแตกง่าย

ตัวเต้านม (Corpus mammae)

เนื้อเยื่อสร้างน้ำนม

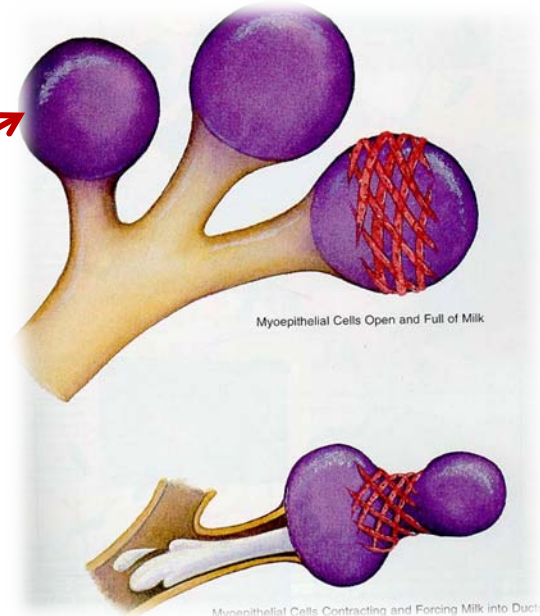
ต่อมน้ำนมจับกันเป็น lobes

เหมือนพวงองุ่น

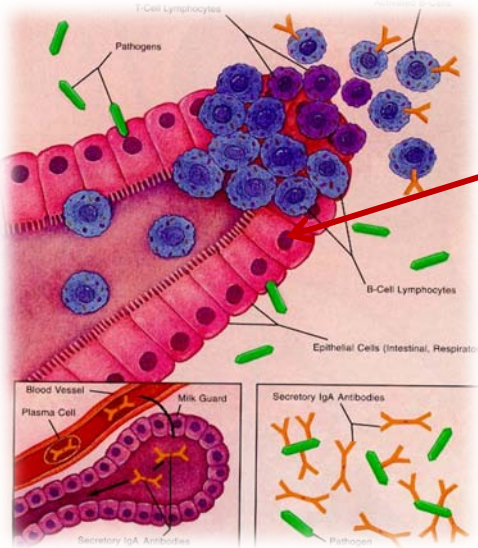
ส่วนปลายของท่อนมฝอย

พองออกเป็นต่อมน้ำนม

เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.2 มม

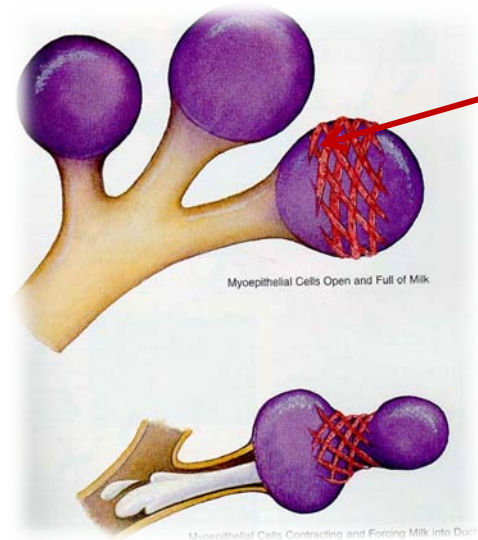

ต่อมน้ำนมประกอบด้วยเซลล์ 2 ชั้น

ชั้นใน alveolar cell

ทำหน้าที่สร้างน้ำนม จากการกระตุ้นของ
ฮอร์โมน prolactin

ชั้นนอก myoepithelial cell

เรียงประสานรอบต่อมน้ำนม เมื่อได้รับ
การกระตุ้นจาก oxytocin กล้ามเนื้อหด
รัดตัว ทำให้มีการหลั่งน้ำนมออกมา

ลักษณะการเรียงตัวของท่อนม

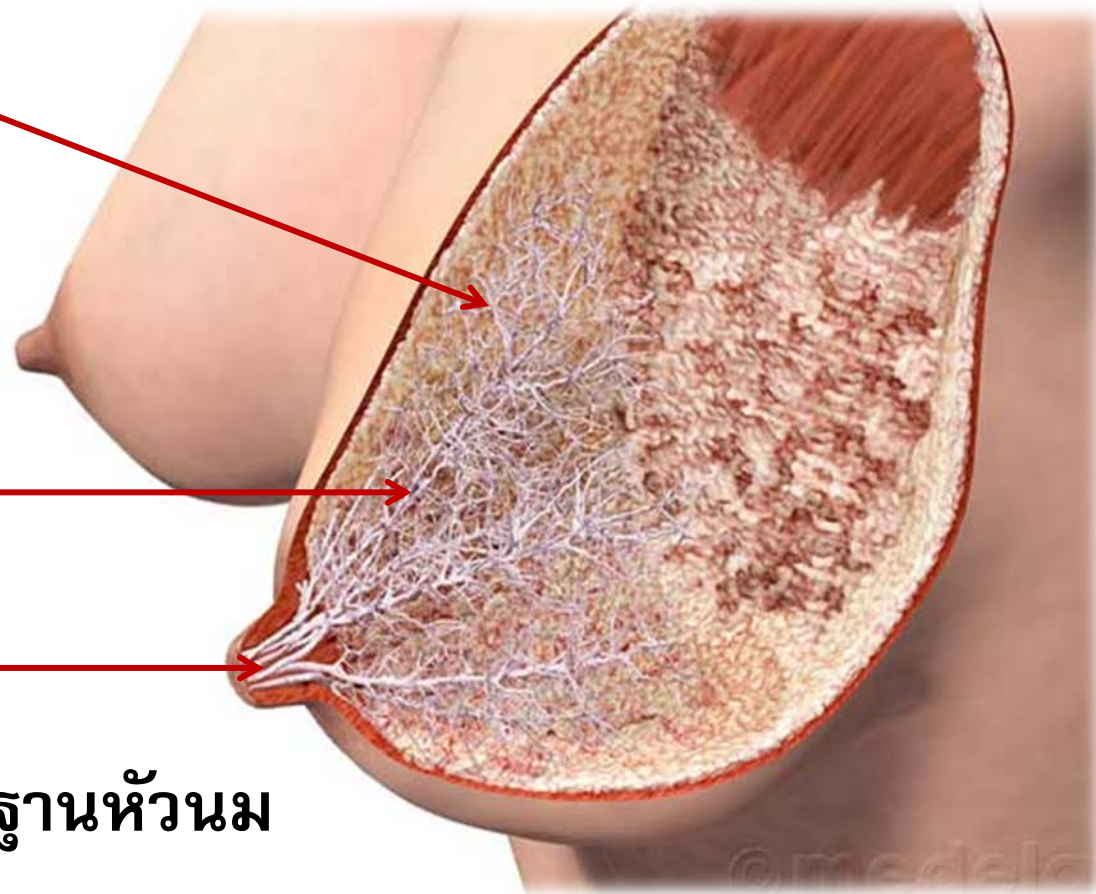
ท่อนมฝอย (ductules)

เรียงตัวเหมือนรากฝอย
ของต้นไม้

ท่อนมขนาดกลาง

ท่อนมใหญ่ (large duct)

ขนาด 2-3 มม. รวมกันที่ฐานหัวนม
อยู่ตื้นทำให้ถูกกดทับได้ง่าย

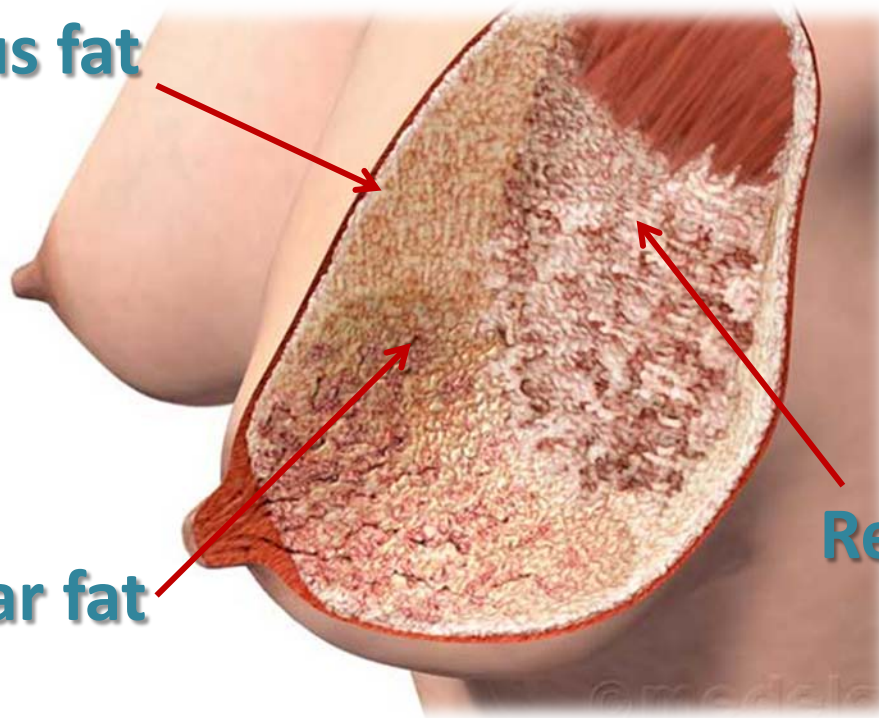

©Medela AG, Switzerland, 2006.

การกระจายของไขมัน

Subcutaneous fat

Intraglandular fat

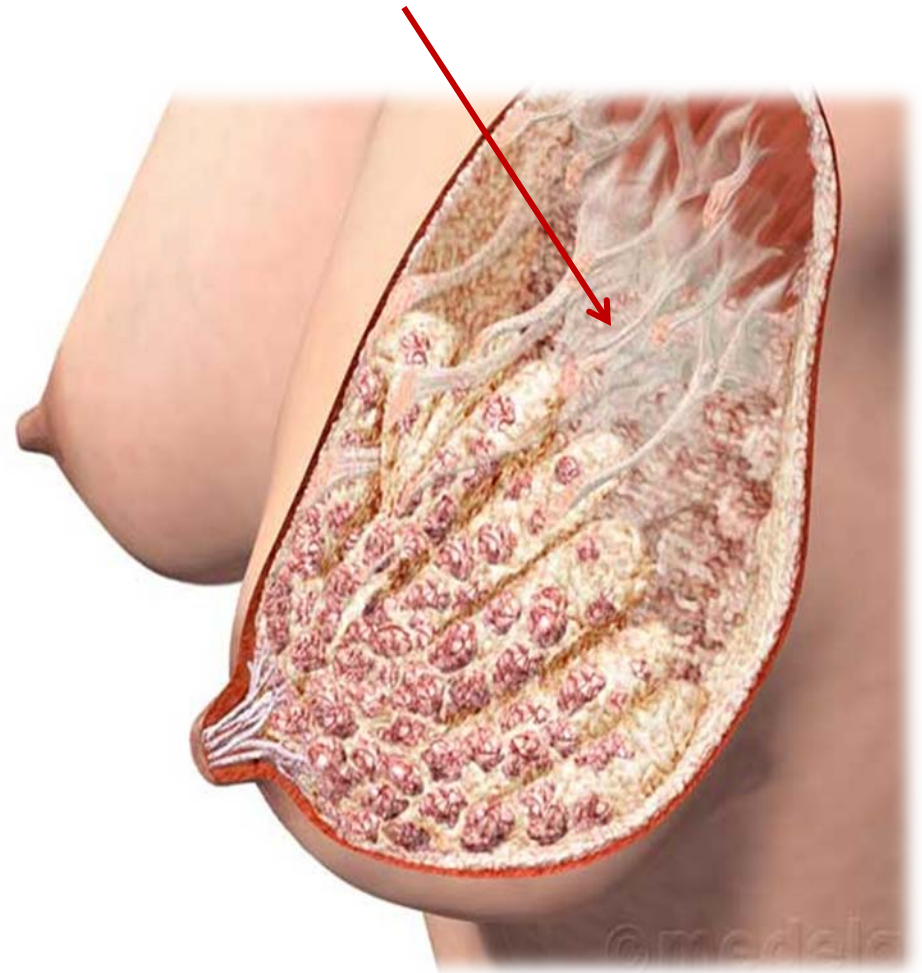
Retromammary fat

รูปร่างของเต้านมขึ้นกับปริมาณไขมัน
ไม่มีผลต่อการสร้างน้ำนม

Cooper's ligament

พังผืดที่ยึดเนื้อเต้านม
จากพังผืดที่ฐาน
เต้านมไปที่ผิวหนัง
และพยุงเต้านมให้คงรูป

การเปลี่ยนแปลงของเต้านม ระยะตั้งครรภ์และให้นมบุตร

- เต้านมโตเต็มที่หนักประมาณ 200 กรัม
- ตั้งครรภ์ในระยะสุดท้ายหนักประมาณ 400-600 กรัม
- ระยะเวลาให้นมบุตรหนักประมาณ 600-800 กรัม

ระยะตั้งครรภ์และให้นมบุตร

- การเจริญเติบโตของเต้านม (Mammogenesis)
- การสร้างน้ำนม (Lactogenesis) มี 3 ระยะ
  - Lactogenesis I (initiation of milk secretion)
  - Lactogenesis II
  - Lactogenesis III หรือ Galactopoiesis
การคงสภาพของน้ำนม

Mammogenesis

- การตั้งครรภ์ไตรมาสแรก

- มีการสร้างฮอร์โมน Estrogen, Progesterone, Prolactin, HPL และฮอร์โมนอื่น ๆ
- ท่อนมงอกและแตกแขนงตรงปลาย
- กลายเป็นต่อมน้ำนมรวมกัน

- การตั้งครรภ์ไตรมาสที่สอง

- HPL กระตุ้นให้มีการสร้างน้ำนมลักษณะเป็น Pre-colostrum @ 16 สัปดาห์

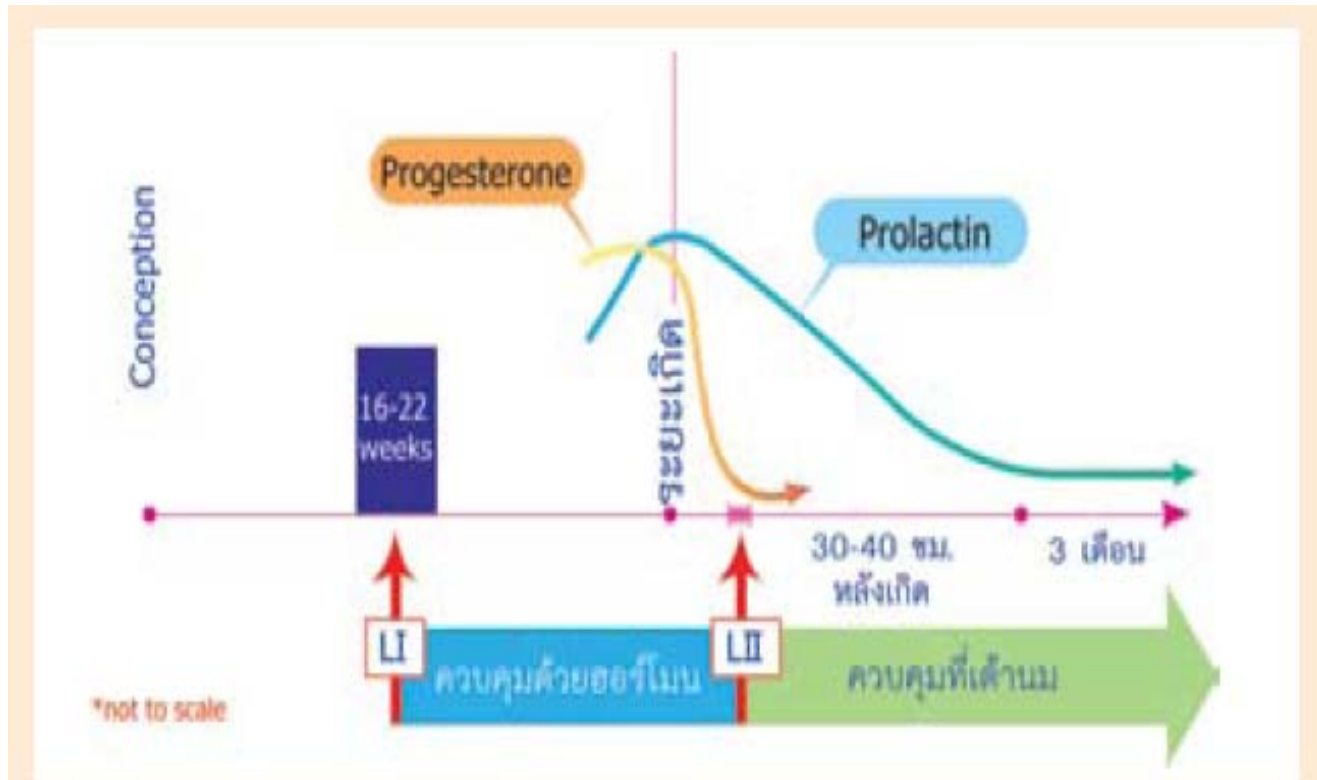

Lactogenesis I

- การตั้งครรภ์ไตรมาสที่สาม
  - ต่อมน้ำนมขยายใหญ่ขึ้น
  - เซลล์เปลี่ยนเป็น lactocytes สร้าง colostrum
  - ไม่มีน้ำนมหลัง เพราะถูกกดด้วย Prolactin inhibiting factor (PIF)
  - บางรายอาจมีน้ำนมหลังออกมาในปริมาณน้อย

Lactogenesis II

เป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Hypothalamic-pituitary axis และฮอร์โมน Prolactin and oxytocin น้ำนมจะเริ่มเปลี่ยนเป็น transitional milk

- เกิดขึ้นภายหลังคลอด หลังการลอกตัวของรก ฮอโมน progesterone & estrogen ลดลง
- Prolactin กระตุ้นต่อมน้ำนมให้สร้างน้ำนม
- ใน 2-3 วันแรกหลังคลอด เต้านมมีความตึงมากขึ้น เนื่องจากต่อมน้ำนมสร้างน้ำนมเพิ่มขึ้น และมีเลือดไหลเวียนเข้ามาในเต้านมมากขึ้น
- หลังวันที่ 3-4 การที่น้ำนมจะสร้างได้ต่อเนื่องขึ้นกับการดูดของทารกและการนำน้ำนมออกจากเต้า

ผลกระทบทที่ Lactogenesis II ทำงานซ้ำ

- การมีเศษรกค้าง ทำให้มี progesterone & estrogen เหลืออยู่บางส่วน อาจกด prolactin ซึ่งทำหน้าที่สร้างน้ำนม
- ภาวะอื่น ๆ เช่น C/S โรคเบาหวาน มีความเครียดจากการเจ็บท้องคลอดที่ยาวนาน

Lactogenesis III (Autocrine Control)

- เริ่ม ประมาณ 10 วัน หลังคลอด น้ำนมจะเริ่มเปลี่ยนเป็น mature milk
- การสร้างน้ำนมขึ้นกับการระบายน้ำนมออกจากเต้าการควบคุมจะเป็น demand-supply ถ้าทารกดูด นมแม่มาก น้ำนมจะสร้างมากขึ้น
- เมื่อน้ำนมเต็มเต้า การสร้างน้ำนมจะลดลง เนื่องจาก มี feedback inhibitor of lactation (FIL) ยับยั้งไม่ให้ prolactin ทำงาน

สารยับยั้งการสร้างน้ำนม

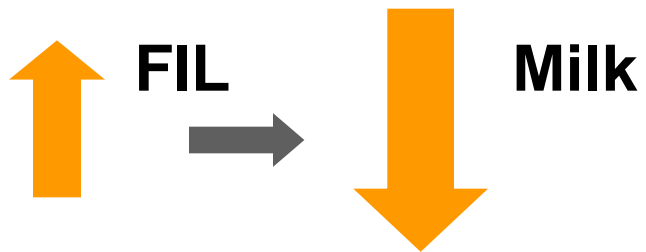
Feedback Inhibitor of Lactation (FIL)

- **FIL** เป็น peptide ทำหน้าที่ chemical regulator ควบคุมกระบวนการสร้างน้ำนม
- ออกฤทธิ์เฉพาะที่ ที่ prolactin receptor
- เมื่อน้ำนมเต็มเต้า **FIL** สูงขึ้น ยับยั้ง prolactin ไม่ให้สร้างน้ำนม
- ถ้าน้ำนมถูกขับออก **FIL** ลดลง การสร้างน้ำนมจะมีต่อไป

Feedback Inhibitor of Lactation

FIL is a milk protein which, when left in the breast after pumping, will reduce milk volume over time

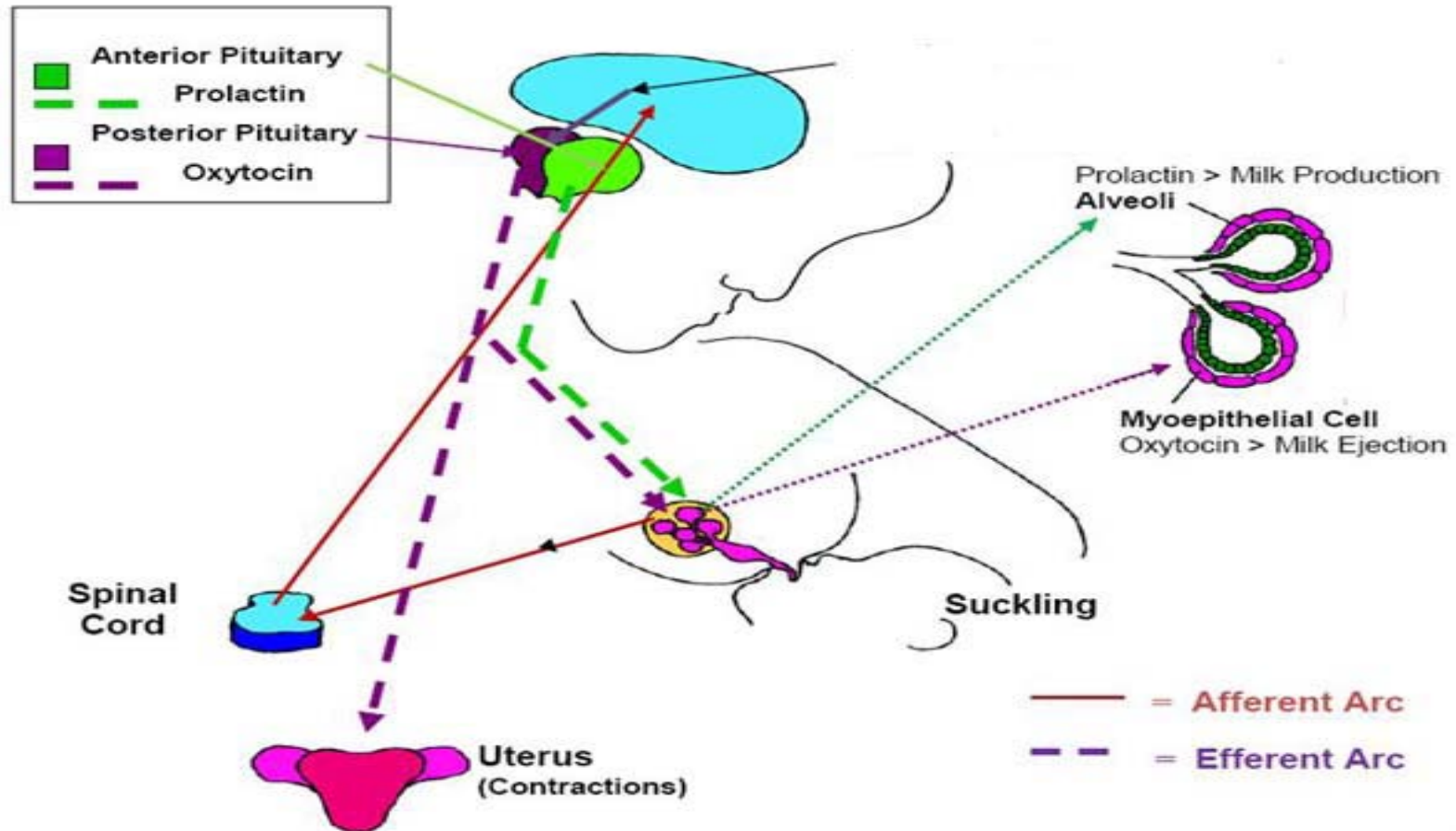
Decreased milk production with eventual weaning

กลไกการสร้างและหลั่งน้ำนม

กลไกการสร้างและหลั่งน้ำนม

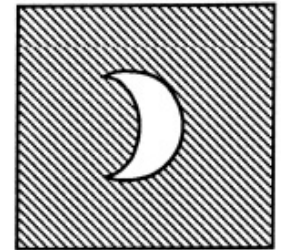
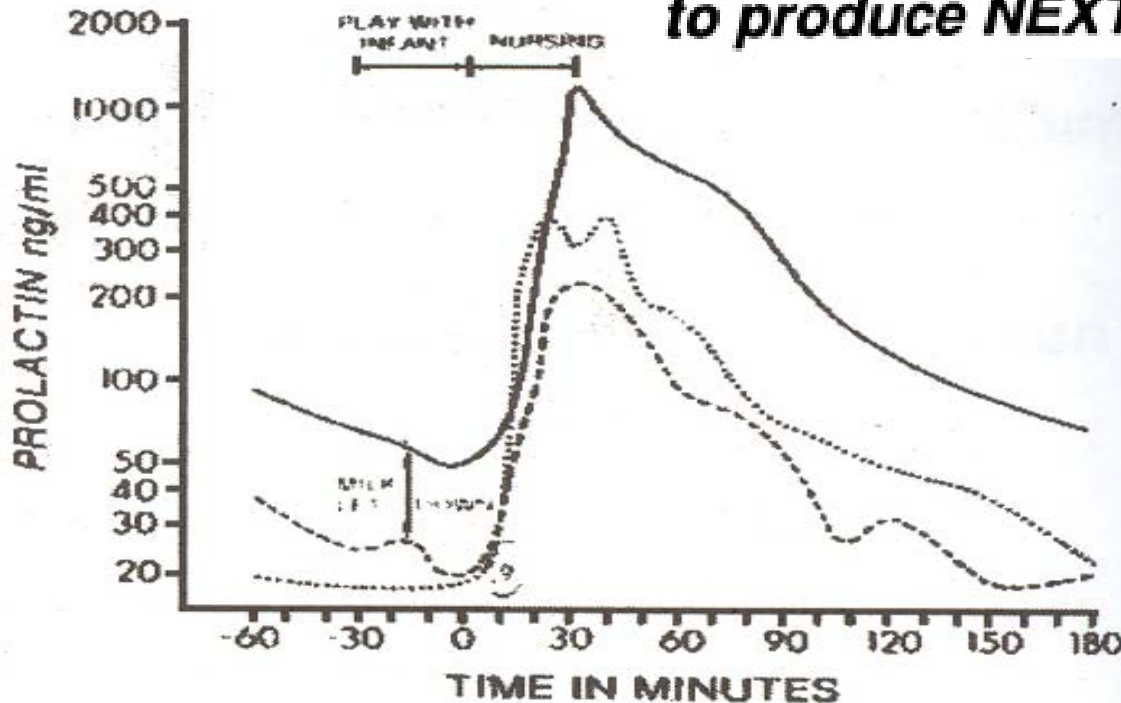

Source: WELLSTART INTERNATIONAL,
Lactation Management, Self Study Module level I
3rd revision, 2009

Prolactin Reflex

**Secreted AFTER feed
to produce NEXT feed**

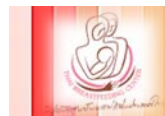
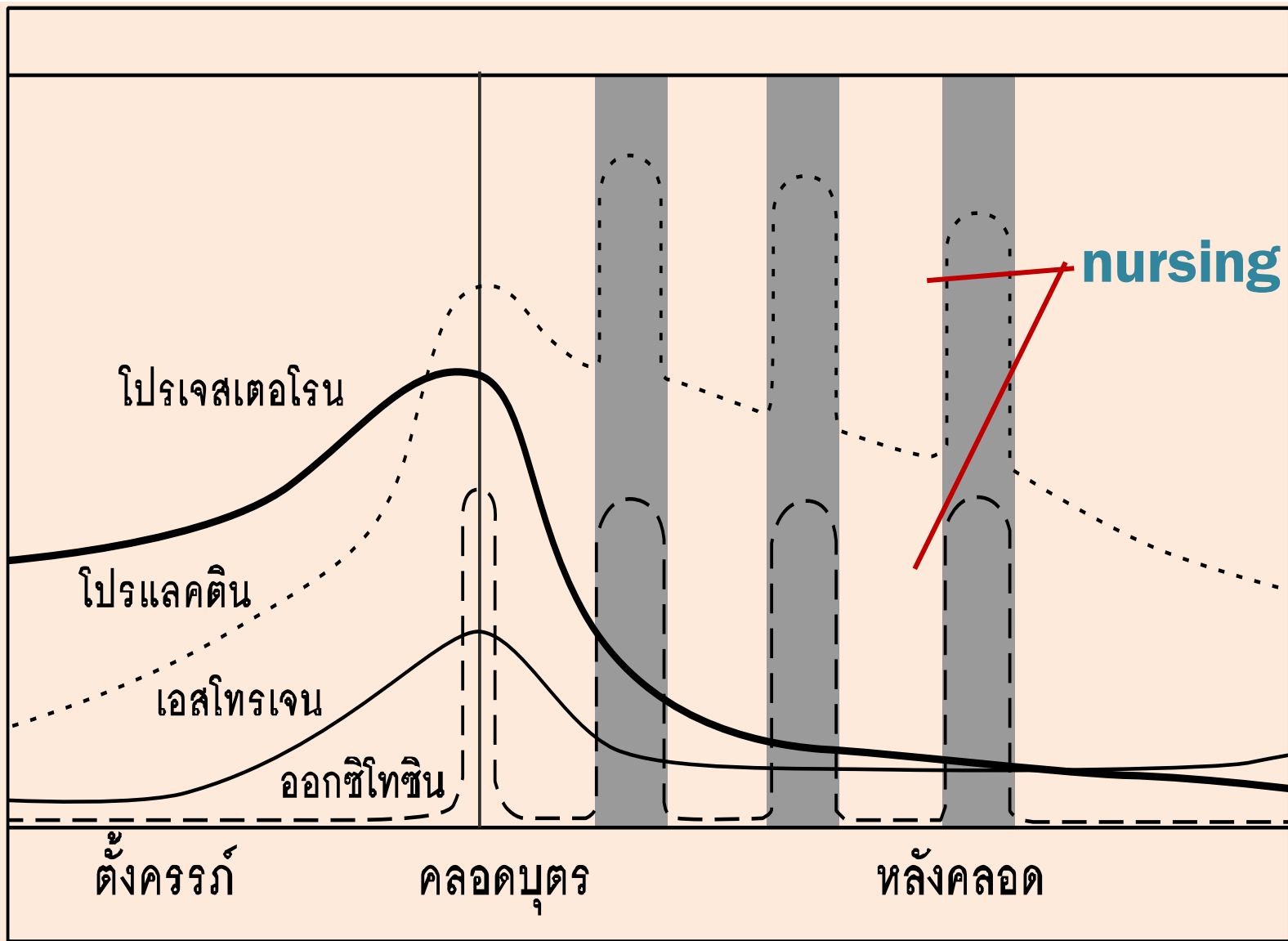
More prolactin
secreted at night

Prolactin **ขึ้นสูงสุด**
ภายใน 30 นาที
หลังให้ลูกดูดนม
และลดลงใน 3 ชม.

Source: Lawrence RM, Lawrence RB. Physiology of lactation. In: Lawrence RM, Lawrence RB, editors. Breastfeeding : A guide for medical profession 7th ed. 2011.

กลไกการดูดนมแม่

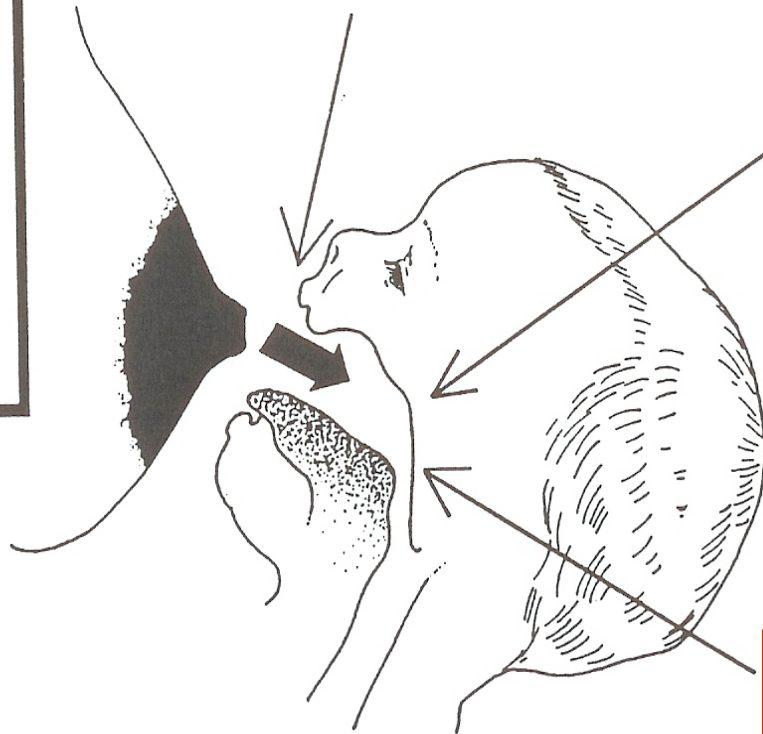

สัญชาตญาณที่เป็นมาแต่กำเนิด

ROOTING REFLEX

เมื่อมีอะไรมาแตะที่ ริมฝีปาก หรือ แก้มเด็ก เด็กจะหันไปทางนั้น
อ้าปาก และ แลบลิ้นมาข้างหน้า โดยอัตโนมัติ

ทักษะที่ต้องฝึกฝน
แม่เรียนรู้การอุ้มลูก
ลูกเรียนรู้การจับนมแม่
และการดูดนมแม่

SUCKING REFLEX

เมื่อมีอะไรมาแตะที่ เพดานปากเด็ก
เด็กจะดูดโดยอัตโนมัติ

SWALLOWING REFLEX

เมื่อมีอะไรอยู่ใน ลำคอเด็ก เด็กจะกลืนโดยอัตโนมัติ

ROOTING REFLEX : 32wk SUCKING REFLEX

IN UTERO :

- ดูดนิ้ว 15 wk.GA
- True sucking 18-24 wk
- ดูดกลืนได้ดีทางปาก 34 wk

SWALLOWING REFLEX

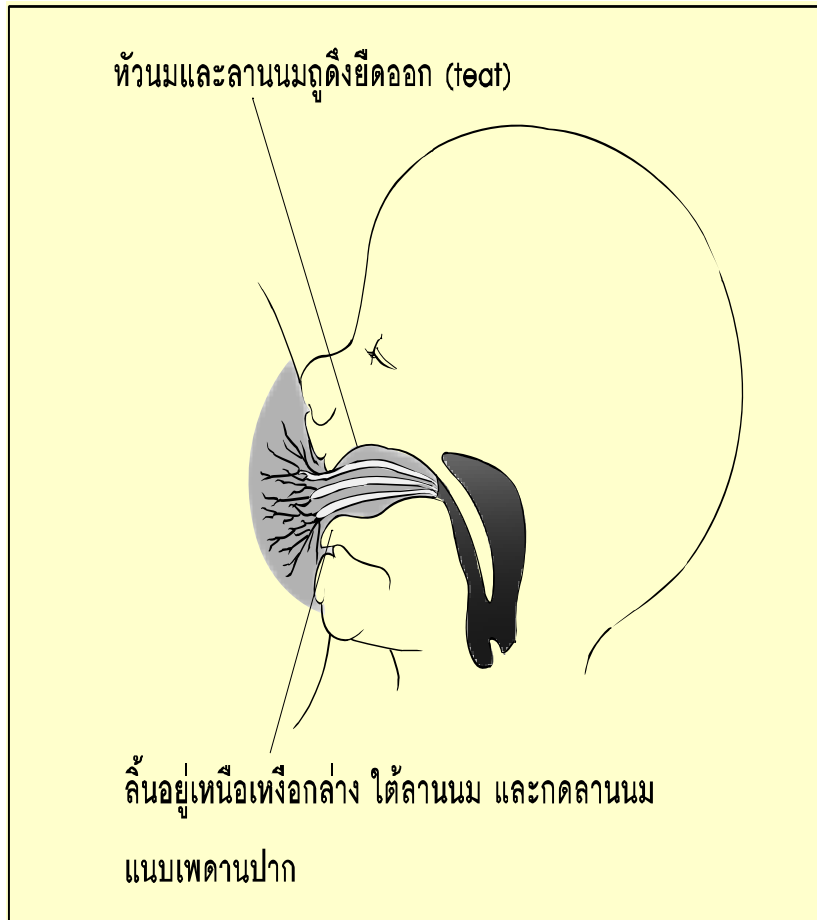
- เริ่มตอบสนอง 10-12 wk
- Consistent swallowing : 24 wk
- Near term : กลืนน้ำคร่ำ 500 -1,000 ml/hr
- Sucking – swallowing co-ordination : 37 wk

แรกเกิดปากทารกค่อนข้างสั้นกว่าผู้ใหญ่ ช่องปากค่อนข้างแคบ
ลิ้นเคลื่อนที่ได้จำกัด การรับรสหวานของลิ้นช่วยเพิ่มการดูด

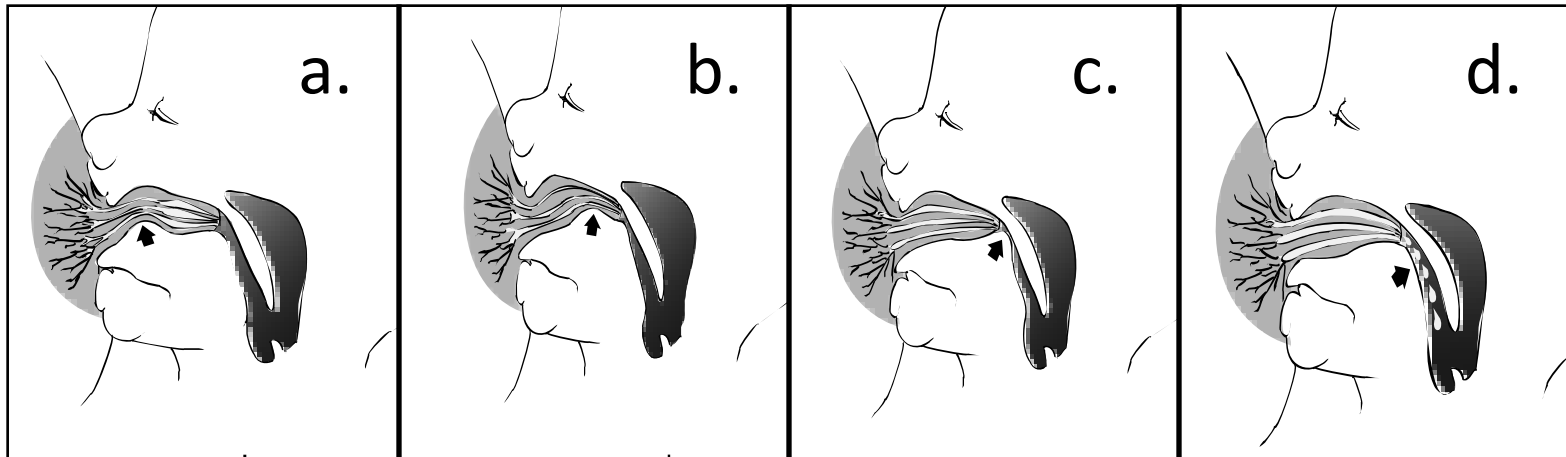
กลไกการดูดนมแม่

- ห้วนนมสัมผัสสัมผัสริมฝีปาก (rooting reflex)
→ อ้าปากอมหัวนม
- เหงือกงับบนลานนม
- ลิ้นอยู่ใต้ลานนมรองรับ large duct
- กดลานนมแนบเพดานปาก
รอยต่อระหว่าง hard palate
และ soft palate
→ กระตุ้น sucking reflex
→ ดูด..ดึงลานนมลึกเข้าไป
→ เป็นหัวนมยึด (teat)

กลไกการดูดนมแม่

a.b. ลิ้นเคลื่อนเป็นลูกคลื่น รีดน้ำนมออกจากท่อนม

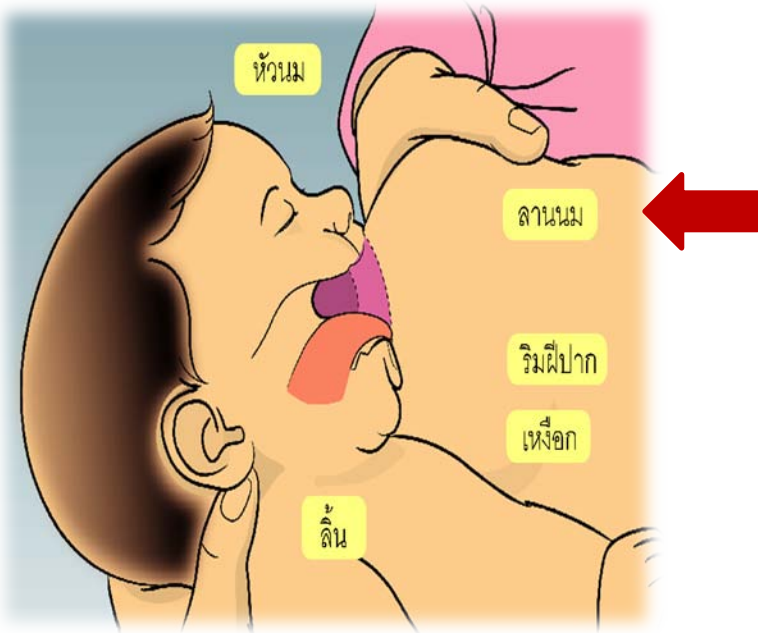
c. ลิ้นเคลื่อนผ่านปลายสุดของห้วนม กดที่เพดานอ่อน
glottis ยกขึ้นปิดทางเดินหายใจ

d. น้ำนมถูกดันออก ผ่าน oropharynx

เมื่อน้ำนมเต็มด้านหลังของปาก → กลืน → หายใจ

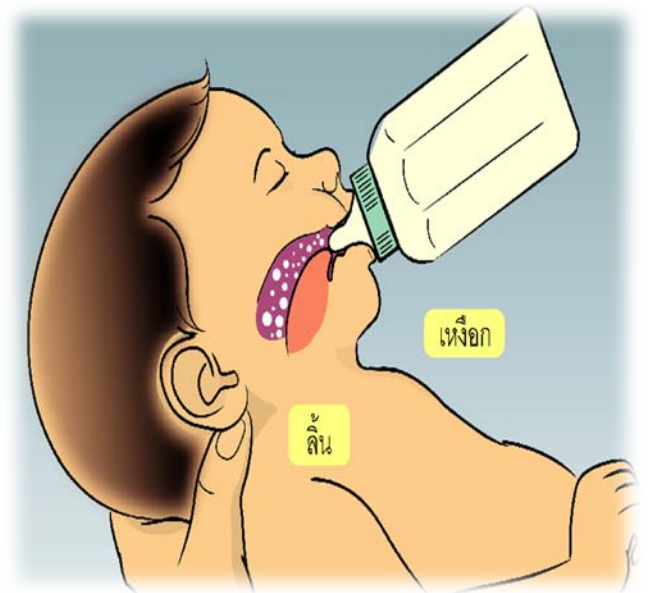

ข้อแตกต่างระหว่างการดูดนมแม่และนมขวด

ดูดนมแม่
ห้วนนมและลานนมถูกดึงยึดเข้าไป
ในปาก ลิ้นแลบออกมา
กดท่อนมรีดน้ำนมออก

**ดูดนม
ขวด**
ลิ้นอยู่ภายในน้ำนมไหล
จากแรงดูด

การดูดนมขวด

1. ลิ้นจะไม่ยื่นออกมา น้ำนมไหลจากแรงดูด และ **simple gravity flow** ขึ้นอยู่กับขนาดและรูปร่างของจุกนมและรูของจุกนม
2. การควบคุมการไหลของน้ำนม ทารกอาจจะยกลิ้นขึ้นมาอุดหน้าจุกนมหรือกัดจุกนม
3. น้ำนมไหลดีและไม่ใช้แรงดูดมาก ทำให้ทารกจะชอบดูดนมขวด

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการสร้างและหลั่งน้ำนม

น้ำนมจะมาเร็ว และไหลได้ดี

- ดูดเร็ว ภายในหนึ่งชั่วโมงแรกหลังคลอด
- ดูดบ่อย ประมาณ 8-12 ครั้ง/วัน
- ดูดถูกวิธี และดูดอย่างมีประสิทธิภาพ

น้ำนมจะมาช้า และมีน้อย

- ดูดช้า ดูดไม่บ่อย ดูดไม่ถูกวิธี
- ดูดไม่มีประสิทธิภาพ
- ผลกระทบด้านอารมณ์ ทำให้การหลั่ง oxytocin ลดลง
เช่น เครียด วิตกกังวล พักผ่อนไม่เพียงพอ

OXYTOCIN REFLEX

แม่คิดถึงลูก
แม่ได้ยินเสียงลูก
แม่มองหน้าลูก
แม่มีความมั่นใจว่า
มีน้ำนม

แม่กังวล
แม่เครียด
แม่เจ็บปวด
แม่สงสัย

ช่วยกระตุ้นออกซิโทซิน

กวดการหลังออกซิโทซิน

ดูดนมไม่มีประสิทธิภาพ

- ดูดเบา ๆ เร็ว ๆ ตลอดเวลา
มักจะ latch on ไม่ถูกต้องด้วย
- ลักษณะดูดแบบนี้เด็กจะดูดไม่ได้ น้ำนม

THANK YOU

มูลนิธิศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย อาคารสถาบันฯ ชั้น 11
โทร. 02-354-8404 แฟกซ์ 02-354-8409

www.thaibreastfeeding.org

